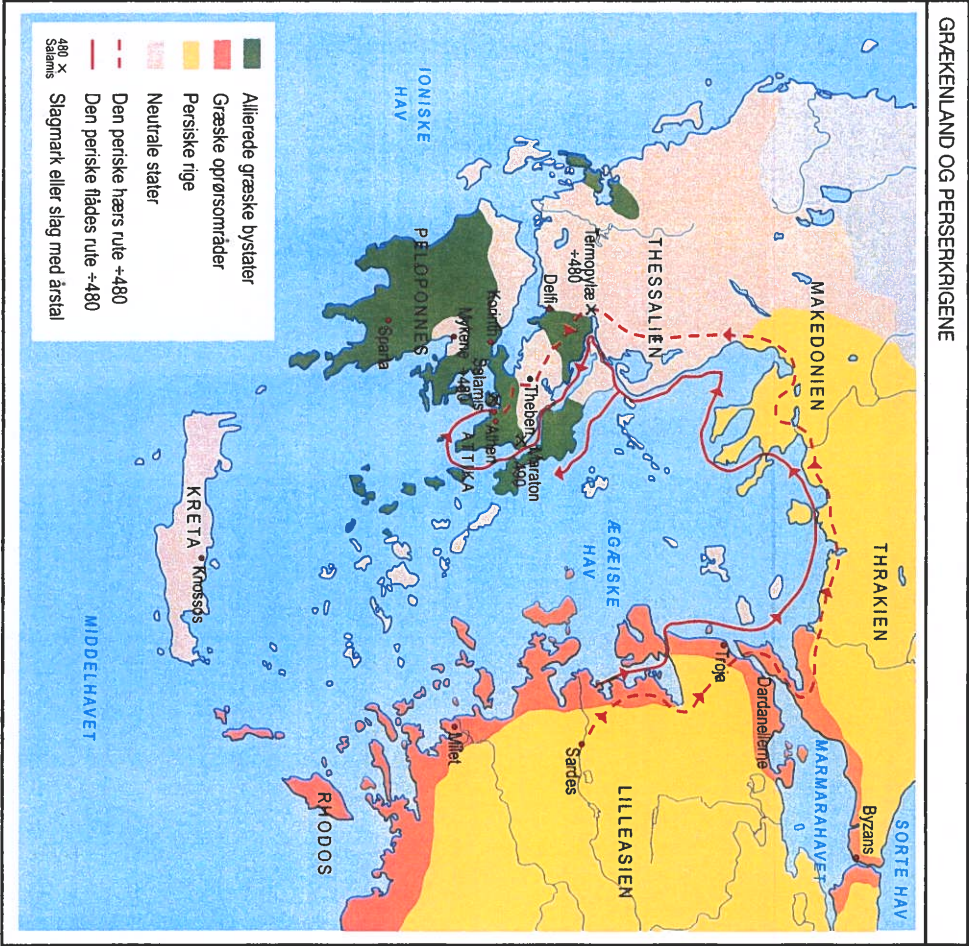

De sagnomsbundne perserkrige fra ÷490 til ÷449

Omkring ÷500, på tærsklen til den græske kulturs store blomstringsperiode, blev de græske bystater stillet over for en stor trussel fra øst fra det mægtige perserrige.

Indtil år ÷600 havde der i Mellemøsten været flere stormagter, der havde baggrund i de gamle højkulturer i Ægypten og Mesopotamien, men i midten af ÷500-tallet lykkedes det et folk kaldet perserne at underlægge sig hele Mellemøsten. Persernes hjemland var Iran, og deres sprog var indoeuropæisk som grækernes, mens de mellemøstlige folk, der nu blev underlagt perserne, overvejende var semitiske.

Fra ÷550 til ÷522 erobrede perserne et område, der i øst nåede til Indien og i vest til Middelhavet. Også Ægypten blev undertvunget af perserkongen. Dette kæmperige blev underlagt en fast og konsekvent

administration. Det blev opdelt i 20 provinser med hver sin guvernør, men med kongen som den absolutte eneheriker. Riget blev holdt sammen af et system af veje. Fra vest mod øst forbandt den vigtigste, kongevejen, Sardes i Lilleasien med hovedstaden Susa tæt ved Den Persiske Bugt – en strækning på over 1500 km.

De græske – ioniske – byer på Lilleasiens kyst blev underlagt perserriget omkring ÷545. De overrakte perserkongen "jord og vand" som tegn på underkastelse. I ÷500 forsøgte disse kystbyer et oprør mod perserkongen. Det slog fejl, og en del af den græske befolkning blev deporteret til andre dele af perserriget. Andre flygtede til græske bystater som Athen og Korinth, men en del grækere sluttede sig til perserkongen og accepterede hans herredømme.

Marathon, Thermopylae og Salamis

Perserkongen Dareios besluttede nu at underlægge sig alle de græske bystater. Dermed indledtes krigen mellem grækerne og perserne, der kom til at vare fra ÷490 til ÷449.

Set fra græsk synspunkt var der tale om en kamp mellem frie byer på den ene side og et despotisk styre på den anden. Mens grækerne var frie borgere, var de folk, perserkongen herskede over, hans undersåtter eller ligefrem hans slaver, som det hed i den officielle persiske sprogbrug. Det var også en kamp mellem Europa og Asien, og i den senere europæiske tradition blev disse krige en slags model for senere store sammenstød og konflikter mellem på den ene side det, man opfattede som asiatisk despoti, og på den anden side det civiliserede Europa.

6. Herodot om et møde mellem spartanerne og perserne

Den græske historiker Herodot (fra ca. ÷484 til ÷425) om mødet mellem en persisk general, Hydarnes, og to spartanere, der var sendebud til perserkongen i ÷480.

Hydarnes taler til spartanerne:

"Lad ekaimonere, hvorfor vil I ikke være ven med perserkongen? ... Hvis I spartanere gav jer i kongens hånd – og I gælder jo også i hans øjne for at være tapre mænd – ville hver af jer let kunne få herredømmet over hele Hellas som en gave af kongen." Der til svarede de: "Det råd, du giver os, Hydarnes, er slet underbygget. For på den ene side råder du os ganske vist til noget, du kender til, men på den anden side til noget, du ikke har erfaring for. Det at være slave forstår du til gavn, men friheden har du aldrig prøvet og ved ikke, om den er sød eller ej. For hvis du havde prøvet den, ville du råde os til at kæmpe for den ikke blot med lanser, men med økser"

I denne krig stod de ledende bystater sammen. Mens Athen havde ledelsen af krigen til søs, var Sparta den ledende landmilitære magt. Men det allerførste slag måtte athenerne alligevel kæmpe alene.

Det fandt sted i +490, da en persisk hær gik i land på Attika, hvor den blev besejret af athenerne. Fra dette slag ved Marathon stammer myten om atheneren, der løb den 42 km. lange strækning fra Marathon til Athen for at overbringe nyheden om sejren, hvorefter han sank død om.

Ti år efter iværksatte perserne en ny invasion under ledelse af selveste kongen, Dareios' søn Xerxes. Denne gang var den persiske hær langt større, og skal vi tro den græske historiker Herodot, omfattede den tropper fra hele perserkongens vidstrakte rige – herunder indere såvel som ægyptere.

Athenerne havde foretaget en omfattende flådeoprustning i mellemtiden, og det var en af forudsætningerne for, at grækerne slap heldigt ud af konfrontationen. Persernes store hær bevægede sig over Dardanellerstrædet ned i Grækenland, men ved Thermopylæ blev den mødt af en beskeden græsk styrke, overvejende bestående af spartanere under ledelse af Leonidas. Her skulle hæren passere ad en smal vej mellem havet og bjergene, og her lykkedes det grækerne at holde stand imod overmagten i flere dage, indtil perserne fandt en sti over bjergene og derved kunne falde grækerne i ryggen.

Dareios' soldater.
Udsnit fra et relief
fra +400-tallet, i
Perserrigets hoved-
stad, Persepolis.

Den persiske hær besatte nu Athen. Indbyggerne var i forvejen blevet evakueret til Peloponnes og øen Salamis. Persernes videre fremrykning mod Sparta skulle nu foregå ad den smalle landtange, der forbinder Peloponnes med det græske fastland. Her havde spartanerne bygget en mur. Persernes store talmæssige overlegenhed kunne derfor ikke komme til sin ret, med mindre den persiske flåde kunne landsette styrker på Peloponnes. Den persiske flåde havde i forvejen lidt svære tab som følge af en stærk storm, og i et søslag med athenernes flåde i Salamisbugten blev den besejret. Den store persiske hær var nu

fanget i Grækenland uden forbindelse hjem ad søvejen. Xerxes selv rejste hjem, og året efter, i +479, besejrede grækerne den hær, han havde efterladt i Grækenland.

Perserne gentog ikke erobringforsøget. Der var mange andre problemer i det vidstrakte rige, der krævede kongens opmærksomhed. Efter persernes nederlag førte Athen krigen videre som leder af et græsk søforbund, der omfattede over 200 bystater. Athen havde held med sin søkrig mod perserne, og i +449 blev der sluttet fred, da perserne opgav herredømmet over de græske byer i Lilleasien.

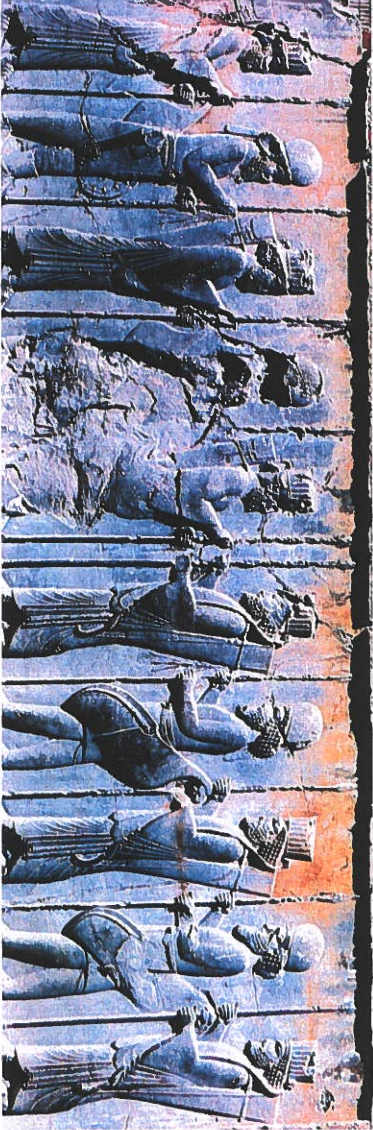
Fra perserkrige til "borgerkrige" fra +449 til +338

Athen ville imidlertid ikke opgive søforbundet, som fik karakter af et athensk overherredømme over de allierede bystater. Samtidig var Sparta og dets allierede i stigende grad forurtilgode over Athens magtstilling, og i +431 kom det til krig mellem de to store bystater og deres allierede – Den Peloponnesiske Krig. Denne krig trak ud i årtier, og nu indgik spartanerne forbund med de gamle dødsfjender, perserne. Først i +404 afsluttedes krigen med Spartas sejr. Dermed var Athens storhedstid forbi, men også Sparta var stærkt svækket af den langvarige krig, og perserne havde genvundet kontrollen over Lilleasiens bystater.

7. Thukydid (fra +460 til +404), græsk historiker, gengiver alliancen mellem perserne og Sparta, +413

"Aftalen mellem lakedaimonerne (Spartanerne) og deres allierede og kong Dareios og kongens sønner... om traktat og venskab lyder som følger: Hverken lakedaimonerne eller lakedaimonernes allierede vil føre krig mod eller på anden måde skade noget land eller nogen byer, som tilhører kong Dareios eller tilhørte hans far eller hans forfædre. ...
Heller ikke skal kong Dareios eller nogen af kongens undersåtter føre krig mod eller på anden måde skade lakedaimonerne eller deres allierede. Begge (parter) skal i fællesskab føre krig mod athenenserne og deres allierede, og hvis de slutter fred, skal de begge gøre det sammen."

Den peloponnesiske krig betød afslutningen på de græske bystaters storhedstid. Nord for det egentlige Grækenland havde kongeriget Makedonien vokset sig stærkt. I +338 underlagde makedonernes kong Filip sig de græske bystater. Det betød afslutningen på bystaternes storhedstid, men ikke for den græske kulturs indflydelse.

Brødre og fjender

Hvordan kan det være, at grækerne bekrigede hinanden med en sådan voldsomhed, at det endte med bystaternes tab af selvstændighed? Det var jo indlysende, at grækerne havde vældig meget tilfælles og adskilte sig grundlæggende fra de andre, omgivende folkeslag, som de kaldte "barbarer". En græker kunne rejse fra én bystat til en anden og – med lokale variationer – se samme slags templer, teatre, sportspladser og folkeforsamlingspladser.

Forklaringen er vel, at datidens mennesker – og deres politikere især – ikke har haft samme horisont og perspektiv som eftertiden. De har oplevet dybe interessekonflikter mellem deres egen bystat og andre græske bystater og har arbejdet og kæmpet for deres bys ære, trivsel – eller ligefrem overlevelse. Derfor var de villige til at indgå alliancer med den gamle dødsfjende, perserne. Dette nære perspektiv har helt overskygget det store, historiske perspektiv. Datidens politikere har været uhjælpeligt fastlåst i de konkrete, aktuelle konflikter, de var del i.

Den senere europæiske historie kan godt vise paralleller til denne problemstilling. Også det kristne Europa opfattede sig i middelalderen og i 1500- og 1600-tallet som en enhed – "kristenheten" – der adskilte sig fundamentalt fra muslimske arabere og tyrkere. Der var et fælles lærd sprog, latin, fælles religion og et uoverskueligt net af ægteskabelige forbindelser mellem fyrstehusene. Ved flere lejligheder – sidste gang i 1500- og 1600-tallet – var Europa alvorligt truet af tyrkerne. Alligevel udkæmpede de europæiske kristne fyrstestater indbyrdes den ene udmattende og blodige krig efter den anden – og også de europæiske fyrster indgik taktiske alliancer med tyrkerne vendt mod deres fjender.

Alexander den Store og hellenismen fra ÷336 til ÷168

Makedonerne var ikke grækere, men de var stærkt præget af græsk kultur og sprog. Kong Filip havde f.eks. givet sin søn Alexander en af de største græske filosoffer, Aristoteles, til lærer. Man kan sige, at makedonerne var blevet "helleniserede".

Alexander overtog tronen efter sin far i ÷336, 20 år gammel. Da nogle bystater gjorde oprør, undertrykte han dem med hård hånd. Derefter gik han til angreb på perserriget. Han erobrede Lilleasien og derefter Ægypten. Her blev han anerkendt som farao, og han indsatte et styre, der bestod af dels ægyptere, dels grækere. I Ægypten grundlagde han byen Alexandria med de græske byer som forbillede.

I ÷331 rykkede Aleksanders hær ind i perserrigets kerneland, og i et stort slag ikke langt fra Tigrisfloden blev perserne slået afgørende. Aleksander overtog titlen "konge af Persien", og han fortsatte

Da Alexander den Store døde i ÷323 som 33-årig, havde han skabt et hellenistisk verdensrige. Udsnit af mosaik fra Pompeji, ca. ÷100.

sit krigstog gennem selve Persien lige til Indien, hvor han satte over Indusfloden. Overalt etablerede han styreform, der byggede på de lokale folkeslag, men med grækere tilknyttet.

Aleksander døde allerede i ÷323, 33 år gammel. Hans rige gik i opløsning, og i stedet opstod en række stormagter, hvoraf flere fik Aleksanders gamle generaler som herskere: Ægypten, Syrien, Makedonien.

Aleksander synes at være en skikkelse, der søgte at forene det asiatiske med det græske. Han var kulturelt græker, og grækerne anså som bekendt ikke nogen herskere for guddommelige. Men som regent i Ægypten og Persien optrådte han som en guddommelig hersker, hvis marmorbillede blev opstillet i templerne.

Betydningen af Aleksander den Stores erobringstog lå først og fremmest i udbredelsen af græsk sprog og græske kulturelementer til store dele af Mellemøsten: Lilleasien, Syrien, Ægypten. Befolkningerne her blev selvfølgelig ikke grækere, men lærde mennesker og mange

handelsfolk lærte græsk. Arkitekturen og byernes udformning i det hele taget blev påvirket af græske forbilleder, især når det drejede sig om tempelbyggeri. Overklassefamilier sendte deres børn i græske skoler. Græsk blev et internationalt sprog, der kunne anvendes i hele Middelhavsområdet og i Mellemøsten, og så langt mod øst som til Indien kunne man finde græsktalende mennesker.

Denne periode, hvor græsk kultur prægede ikke-græske samfund, betegner man som hellenisme. Økonomisk var dens virkning, at handelen lettedes og forøgedes. Græske købmænd kunne virke fra Gibraltar i vest til Indusfloden i øst, fra Sortehavet i nord til Ægypten i syd.

Religion, livssyn og rationalitet

Som alle andre folkeslag i oldtiden var grækerne polyteister, dvs. de havde mange guder. Den vigtigste var Zeus, der var den øverste gud. Andre vigtige guder var Apollon, Zeus' søn, der var gud for solen og for kunsten, Afrodite, gudinde for kærligheden, krigsguden Ares og havets gud Poseidon.

De enkelte stammer og byer havde bestemte guder eller gudinder som deres særlige beskyttere. Athen var således under beskyttelse

Pallas Athene var visdommens gudinde og Athens beskytter. Ifølge mytologien skulle hun være sprunget lyslevende ud af Zeus' pande. Bemalet græsk krukke fra 450-500-tallet.

af Pallas Athene, Zeus' datter, der desuden var videnskabens og visdommens gudinde.

De græske guder var ikke almægtige og alvidende som de monoteistiske religioners guder – det følger jo simpelthen af, at de var flere. Guderne ligner mennesker med svagheder og lidenskaber, men til forskel fra menneskene er de evige og udødelige. De kan påvirke og gribe ind i verdens og livets gang, men de er også underlagt begrænsninger – og de kan være i indbyrdes konflikt. Gudernes menneskelige karakter viser sig bl. a. i, at de kan forelske sig i menneskelige væsner og avle børn med dem. Nogle af de græske heroer var resultater af mandlige guders elskov med jordiske kvinder.

For grækerne var guderne magter, man forholdt sig til og søgte hjælp hos i dette liv. Der var ikke nogen forestillinger om frelse eller fortabelse. De døde vandrede omkring i et skyggerige, uanset hvordan de havde levet her på jorden. Forsyndede man sig mod guderne, straffede de en i dette liv.

8. Sofokles (fra ca. 496 til 406) af tragedien "Ødipus"

"Hvis en mand er overmodig i sin gerning eller ord, frækt trodser retfærdigheden, ringeagter guders hus, ondt ham da skal skæbnen ramme. Hornods brøde straffes hårdt, hvis ikke han fra gudløshed sig vender bort, fra helligbrødens ondskab."

...
"Aldrig mere vil jeg vandre frontt til Delfis omfalos" end ikke til Abaias" tempel eller til Olympia"
hvis ikke sig klart bekræfter, at sandt er oraklets ord."

*Omfalos: sten i Delfi, markerende jordens navle
** By med berømt Apollon-orakel
*** Zeus-helligdom på Peloponnes, hvor de olympiske lege afholdtes.

Det gjaldt om at vinde gudernes gunst og undgå deres vrede. Midlet til at formilde guderne var selvfølgelig gudsdyrkelsen, ofringer og lydhed. Gudernes vilje søgte man at få klarhed over via oraklerne og via varsler, der kunne tolkes af præster og vismænd. Før store beslutninger rådspurgte grækerne især oraklet i Delfi, hvor en præstinde besvarede de spørgsmål, hun blev stillet. Men orakelsvarene var altid uklare og i

Archimedes formulerede bl.a. formlen til bestemmelse af cirkelns areal. Udsnit fra et midalders-portræt.

Helt frem til 1500 var Aristoteles en videnskabelig autoritet. Illustration i Historia Naturalis udgivet så sent som 1457.

billedsprog, og meget afhæng derfor af, hvordan man fortolkede svaret. Der er også eksempler på, at spørgerne, der var utrygge og udlfredse med deres svar, spurgte igen i håb om et bedre resultat.

Filosofi og videnskab

Samtidig med, at grækerne levede i et univers befolket af guder, udviklede de også fornuftsbaseret, rationel tænkning til et niveau, der i århundreder stod som et ideal i europæisk civilisation. Den græske filosofi (’kærlighed til visdom’) stillede spørgsmål om verdens karakter og tilblivelse og søgte at besvare dem med logik og begrebsanalyse. De udviklede matematikken – aritmetik og geometri – og søgte at anvende matematikken til at trænge ind i verdens og naturens lov-mæssigheder. De grundlagde fysikken – den mest berømte græske fysiker og matematiker var Archimedes (fra +287 til +212) der formulerede Archimedes’ lov, og som udviklede formlerne til bestemmelse af cirkelns og kuglens areal og af kuglens rumfang.

Igenem mange århundreder var Aristoteles (fra +384 til +322) en autoritet på mange områder – astronomi, biologi, politik. Igenem hele middelalderen læste man Aristoteles for at finde svar på tvivls-spørgsmål, og opfattelser, der stred mod hans værker, afvistes. Først omkring 1500 begyndte europæisk videnskab og tænkning for alvor at frigøre sig fra Aristoteles.

Hvordan kan en kultur på én og samme tid foretage matematiske beregninger af himmellegemernes bevægelser, udforske naturlove og samtidig dyrke guder, der antages at styre verden efter deres luner og tilbøjeligheder? Hvordan skulle man kunne påvirke naturlovene ved at ofre til forskellige guder? Er guderne hævet over naturlovene? Og giver det i så fald mening at tale om naturlove? Det ligner et paradoks.

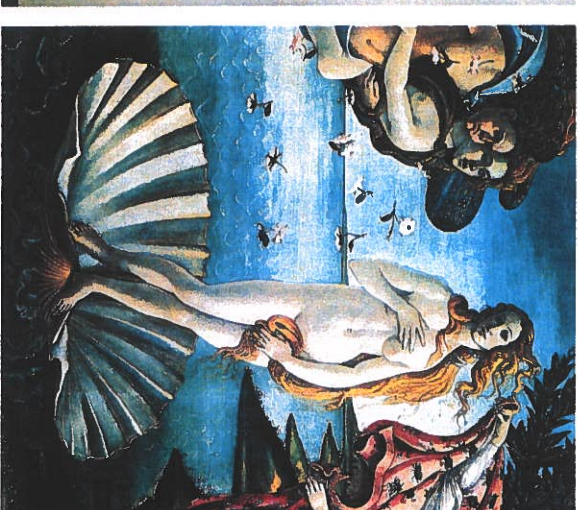
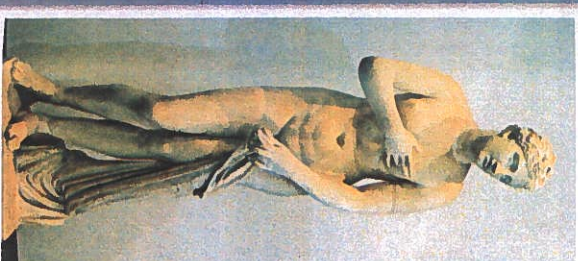
Men er det så ikke et paradoks, den græske verden har tilfælles med moderne civilisation, hvor religion og videnskab også eksisterer side om side, og hvor fremragende naturvidenskabsmænd kan være dybt religiøse?

Det antikke Grækenland og eftertiden

Den vestlige, europæiske civilisation har altid spejlet sig i det antikke Grækenlands kultur. Romerne, der skabte et stort imperium i Middelhavsområdet, overtog mange af de græske kulturelementer. I renæssancen fra 1400-tallet mente de lærde ligefrem, at de ”genfødte” den græske kultur. (se s. 123) Det har været almindeligt at betragte mange sider af græsk historie og kultur som en slags modeller for universelle problemstillinger i menneskelivet og i samfundslivet – og derfor eksisterer der også i dag i den danske gymnasieskole et fag, der har det gamle Grækenland som emne.

Venus var romernes gudinde for kærlighed suveræne til den græske gudinde Afrodite. Fra venstre: Klassisk Venus-statue af den græske billedhugger Menophantos, ca. ÷ 100.

Renæssancens Venus: Udsnit fra Botticellis maleri af Venus Fødsel, ca. 1485. Klassicistisk Venus: Skulptur af den danske billedhugger Bertel Thorvaldsen, ca. 1805.

9. Julius Beloch om det gamle Grækenland, 1893

Julius Beloch (1854-1929) var en fremtrædende tysk oldtidshistoriker. Hans Grækenlandshistorie i tre bind betragtes som et standardværk.

”Den græske historie er og bliver nu engang det vigtigste blad i menneskeheden historie. Alle de kampe, vi i dag udkæmper for sandhed, for frihed, de er allerede blevet udkæmpet af grækere. ... Og grækere har ikke kæmpet forgæves. Hele vores moderne civilisation bygger på den hellenske; det er grækerne, vi må takke for de værdier, der for alvor gør livet meningsfuldt: Vores videnskab, vores kunst, idealerne om åndelig og politisk frihed.”

Når man i senere tider idealiserede de gamle grækere, var man ofte tilbøjelig til at lægge sine egne idealer over i den græske kultur. Et slående eksempel herpå er dyrkelsen af den klassiske græske arkitektur og billedkunst, som ligger bag stilarter som renæssancens og klassicismens (1700-tallet). Her har man dyrket det, man har opfattet som renheden og klarheden i stilen. Den tyske kunsthistoriker Johan Joachim Winckelmann (1717-1768) talte i et meget berømt citat om dens ”ædle enkelthed og stille storhed”. I dag ved vi, at de klassiske skulpturer og bygningsværker var bemalede i heftige, spraglete farver og slet ikke passede til de idealer, som kunsthistorikerne hævdede, var karakteristiske for antikken.

Alligevel kan man stadig på flere områder søge inspiration i Grækenland ved diskussionen af nutidige problemstillinger. Nogle forskere peger f.eks. på, at den græske historie, og det vil her især sige Athens historie, kan sige noget væsentligt om den demokratiske styreform, dens principper og dens problemer, ikke mindst når det drejer sig om diskussionen af demokratiets to former, det direkte demokrati og det repræsentative. Det direkte demokrati var Athens styreform. Her kunne alle borgere deltage personligt i den politiske beslutningsproces, og det må vel opfattes som mere demokratisk end vores moderne repræsentative demokrati, hvor borgerne vælger nogen (et parlament og nogle steder også en præsident) til at træffe beslutningerne? Men er et direkte demokrati muligt i dag? Og hvilke problemer gav det athenerne?

10. Mogens Hermann Hansen: Demokratiet i Athen, 1993

"Når man læser Thukydids gengivelse af Perikles' gravtale (se s. 22) forbløffes man over ligheden mellem det athenske demokrati i det 5. århundrede og det liberalistiske demokrati i vort århundrede. Ikke desto mindre er det i dag blevet god latin blandt grækenlandshistorikere at fremhæve de fundamentele forskelle mellem det athenske "demokrataia" og det moderne demokrati. ... Der anføres altid to gode grunde til, at man bør skelne mellem "demokrataia" og demokrati. For det første er demokrati en statsform, hvor magten tilkommer hele folket, det vil sige alle undtagen unyndigjorte og unge under 18 år. "Demokrataia" var derimod en statsform, hvor magten tilkom de voksne mandlige borgere med udelukkelse af kvinder, slaver og metoiker. ... Altså var "demokrataia" et fåmandsvælde: efter vor opfattelse et oligarki (fåmandsvælde) og ikke et demokrati. ... For det andet: I Athen blev magten udøvet direkte af folket på folkeforsamlingen og ved folkedemostolene, hvorimod magten i et moderne demokrati udøves af folkets repræsentanter i Parlamentet. Folkeforsamlinger hører fortiden til. Direkte demokrati er blevet umuliggjort af de moderne samfunds størrelse og folkemængde. ...

I vor tid, dvs. 1993, klinger det lidt hult, når man fremfører de to hovedgrunde til at ville skelne så skarpt mellem "demokrataia" og demokrati. Først kravet om, at magten skal tilkomme hele folket: Siden Anden Verdenskrig har de vesteuropæiske demokratier oplevet en voldsom indvandring af gæstarbejdere, som ingen politiske rettigheder har i det land, hvor de bor. Nøjagtig som de athenske metoiker. ... Moderne demokratier har et metoik-problem, nøjagtig som den græske bystat. For det andet er der op-positionen (modsætningen) mellem direkte og repræsentativt demokrati. ... Alle er enige om, at den mest demokratiske statsform må være den bedste statsform. På den anden side kan det ikke nægtes, at direkte demokrati er mere demokratisk end repræsentativt demokrati. ... Moderne teknologi har gjort det muligt at genindføre i hvert fald en form for direkte demokrati. ... Det er således muligt at have et politisk system, hvor borgerne via kabel-tv og tryknaptelefoner stemmer direkte om et politisk spørgsmål."

Arbejdsspørgsmål, kapitel 1

1. *Hvilke træk ved Grækenlands geografi er væsentlige for at forstå det gamle Grækenlands historie?*

8. *Hvorfor kunne grækerne ikke blive ved med at holde sammen? Hvorfor udbød den "peloponnesiske krig"?*
2. *Hvilke kilder har man til den tidlige græske historie, før ÷750? Er Iliaden – citat 1 – mon en god kilde til tiden omkring ÷1250?*

9. *Grækerne tilhørte samme nation, men de identificerede sig med deres bystat, ikke med deres nation. Hvordan kan det forklares?*
3. *Hvordan definerer man en bystat? Hvad er fordelene ved en bystat, og hvad er svaghederne?*

10. *Hvilken betydning fik Aleksander den Stores erobringer for den græske kulturs udbredelse?*
4. *Hvad er de særlige træk ved bystaten Sparta – og hvordan kan man forklare dem? Inddrag citat 2.*

11. *Hvordan så grækerne på forholdet mellem guder og mennesker? Inddrag citat 8.*
5. *Beskriv grundprincipperne i det udviklede athenske demokrati. Hvilke træk ved dette demokrati synes du, er gode, og hvilke er dårlige? Inddrag citat 4 og 5.*

12. *Er der en modsætning mellem grækernes naturvidenskabelige tænkning og deres religiøsitet?*
6. *Hvorfor grundlagde grækerne kolonier i Middelhavsområdet? Hvordan gavnede kolonierne de gamle bystater?*

13. *Hvilken betydning har græsk historie haft for eftertiden – og kan man lære noget af de græske bystaters historie i dag? Inddrag citaterne 9 og 10.*
7. *Hvorfor kom det til krig mellem perserne og grækerne – og hvorfor kunne grækerne mon klare sig over for det mægtige perserrige? Inddrag citaterne 4 og 6.*